

SINT-VEERLEPLEIN 5, OUDE VISMIJN

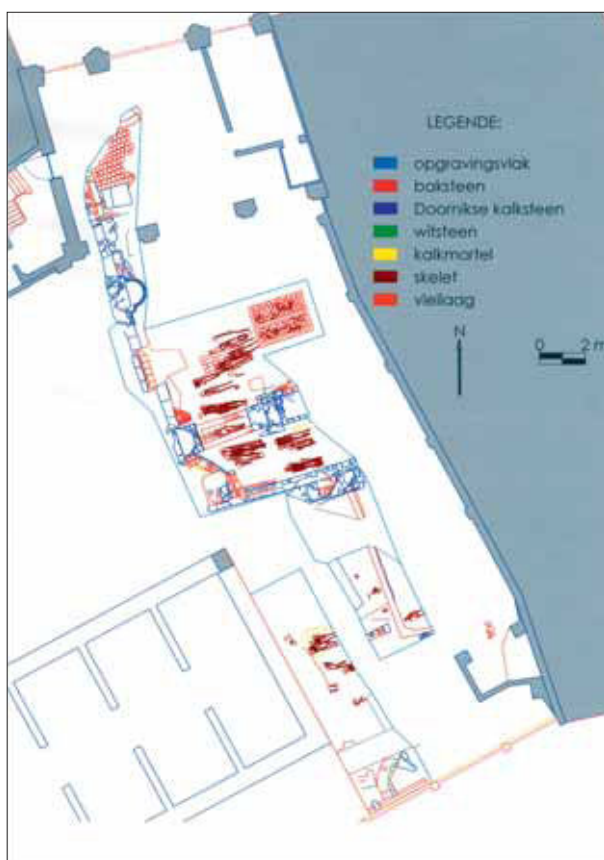
Bru Marie-Anne & Geert Vermeiren

In het kader van de herinrichting en renovatie van de Oude Vismijn (Sint-Veerleplein 5) tot Nieuwe Vismijn (kad. afd. 1, sectie A, perceel 399g), werd vanaf 8 augustus tot 13 september 2007 door de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd (opgravingsvergunning 2009/98/16102) (afb. 1)¹. Hierbij kon gerekend worden op de steun en welwillende medewerking van de bouwheer NV Lofting Group, het architectenbureau Denc!-studio, het aannemersbedrijf Meiresonne, de Dienst Patrimonium van de Stad Gent en Lucas De Ridder van de Dienst Coördinatie van de Stad Gent. Het archeologisch onderzoek spitste zich toe op de zone achter de monumentale toegangspoort en liep tot aan de Leie. Rondom het Sint-Veerleplein werd in het verleden al heel wat onderzoek uitgevoerd

waarbij informatie kon ingewonnen worden over de verschillende Sint-Veerlekerken. Meer bepaald in de Vismijn zelf werden tijdens het onderzoek in 1999 één van de westtorens van de oost-west georiënteerde Kerk I, evenals het bijhorende grafveld aangesneden². In het bouwblok langsheen het Sint-Veerleplein werden, bij systematisch bouwarcheologisch onderzoek en bij diverse bodemingrepen, sporen van Kerk I en II (Kerk II noord-zuid georiënteerd) aangetroffen³. Hierbij kwamen restanten aan het licht van het koor, het transept, de vieringtoren en het schip. Bij het nieuwe onderzoek werden de restanten van het westelijke deel van Kerk I opgegraven. De onderzochte sporen leerden dat de kerk in de loop van haar bestaan diverse aanpassingen en verbouwingen kende (afb. 2).

afb. 1: Situeringkaart (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 2: Overzicht van de aangetroffen sporen en structuren (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 3: Restanten van kerk Ia (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

KERK IA

Tot de oudste onderzochte fase behoort een driebeukige natuurstenen kerk waarvan, in de onderzochte zone, het westportaal en de eerste twee westelijke traveeën zichtbaar waren (afb. 3). In deze oudst gekende fase had de kerk een breedte van ca. 15 m. De totale lengte kon, ondanks de verschillende sporen die al in het bouwblok ten oosten van de Vismijn aangetroffen werden, niet achterhaald worden. De zuidelijke gevel was nog gedeeltelijk in opstand bewaard (afb. 4). De breedte van deze muur bedroeg in opstand 0.90 m, de breedte van de fundering 1.40 m. Het geheel was opgebouwd uit grote onregelmatige blokken Doornikse kalksteen en opgevoegd met een beige kalkmortel. De maximaal bewaarde hoogte bedroeg 7.52 T.A.W.; de start van de fundering bevond zich op 6.85 T.A.W. en de aanlegdiepte situeerde zich aan de binnenzijde op 6.55 T.A.W. en aan de buitenzijde op 6.08 T.A.W. Aansluitend hierop (het verband

tussen beide kon niet onderzocht worden) bevond zich de westgevel. Deze was opnieuw volledig opgebouwd uit grote onregelmatige blokken Doornikse kalksteen en opgevoegd met beige kalkmortel. De breedte kon niet achterhaald worden om redenen van stabiliteit. De maximaal bewaarde hoogte bedroeg 7.87 T.A.W. De fundering kon in deze zone eveneens om redenen van stabiliteit niet tot haar diepste punt onderzocht worden. Centraal in deze muur bevond zich een opening die de ligging van de toegang weergaf (afb. 5). Er werd nog één oorspronkelijke trede in Doornikse kalksteen aangetroffen. De totale breedte van de opening was 1.90 m. Ten zuiden van deze toegang, op ca. 2.00 m, bevond zich een vierkante pijlerbasis (afb. 6). Deze structuur had zijden van 1.25 m. Het geheel was eveneens opgebouwd uit Doornikse kalksteen en opgevoegd met beige kalkmortel. Ten noorden van de toegang heeft hoogstwaarschijnlijk een identieke tegenhanger gezeten, doch deze kon niet onderzocht worden. Aan de buitenzijde

van de westgevel, tegenover de vierkante pijlerbasis, bevond zich een halfronde torenconstructie in Doornikse kalksteen. Daar het verband met de westelijke muur niet kon onderzocht worden, is het niet duidelijk of deze samenging met deze of met een latere fase.

afb. 4: Zicht op de binnenzijde van de zuidelijke kerkmuur (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 5: Westportaal van de kerk met de bewaarde trede in Doornikse kalksteen (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

De noordelijke gevel was slechts onder een later vloerniveau bewaard gebleven (afb. 7). Deze muur werd in een later stadium afgebroken voor de ver-

afb. 6: De vierkante pijlerbasis ten zuiden van de toegang (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 7: Restant van de noordelijke gevelmuur onder een later vloerniveau (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

ruiming van de kerk en de aanleg van een noordelijk portaal. De aanlegdiepte van deze muur bevond zich langs de binnenzijde op ca. 6.57 T.A.W. Bij de overgang van de eerste naar de tweede travee werd in het zuidelijke deel van deze kerk een massieve constructie van 1.30 m bij 1.00 m aangetroffen (afb. 8). Het geheel was zeer verzorgd opgebouwd in Doornikse kalksteen en was opgevoegd met een beige kalkmortel. De maximaal bewaarde hoogte bedroeg 6.87 T.A.W. Bij sonderingsonderzoek

bleek dat deze rechthoekige pijler aangelegd was op een kettingmuur. Deze kettingmuur verbond de vierkante pijlerbasis aan het westportaal met de basis van de eerste pijler van de zuidelijke zuilenrij. De bovenzijde van de kettingmuur, waarop de pijler was aangelegd, bedroeg 5.85 T.A. W., de onderzijde bevond zich op 5.50 T.A. W.

Wat de datering van deze fase betreft, kan hier niet met zekerheid een periode vooropgesteld worden. Er zijn geen archeologica die een éénduidige datering toelaten. Afgaand op de typologische kenmerken (vierkante/rechthoekige pijlers) en enkele archivalische gegevens bestaat de mogelijkheid om deze fase vroeger dan de bekende wijdingsdatum van 1216⁴ te situeren.

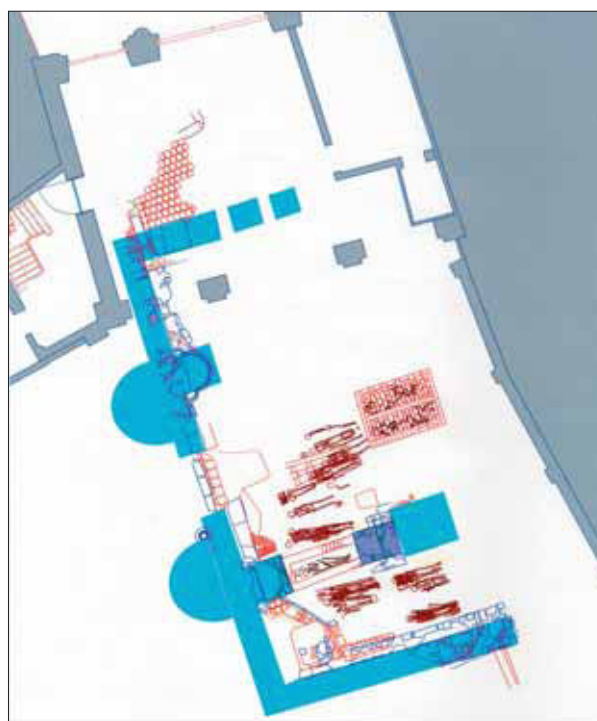

afb. 8: Rechthoekige pijler ter hoogte van de overgang van de eerste naar de tweede travee (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Kerk Ib

In een fase die vermoedelijk vrij snel volgde na de bouw van Kerk Ia, kwam er een eerste aanpassing (afb. 9). Deze veranderde niet zozeer de typologische kenmerken van de kerk maar had eerder een invloed op de ruimte-indeling. De traveeën werden waarschijnlijk vergroot door de bouw van nieuwe pijlers. Deze situeerden zich althans bij de overgang van de eerste naar de tweede travee. Hierbij werd ten oosten van een pijler uit fase Ia een nieuwe pijlerbasis tegenaan gebouwd, en werd de opstand afgebroken (zie afb. 8). Ter hoogte van het westportaal werden geen aanpassingen vastgesteld. De volle-

dige pijler kon niet onderzocht worden daar deze gedeeltelijk in het oostprofiel verscholen zat. De vastgestelde afmetingen bedroegen voor de breedte 1.25 m en de lengte, tot aan het profiel, ca. 1.00 m. Het geheel was opnieuw opgebouwd uit Doornikse kalksteen en opgevoegd met beige kalkmortel. De maximaal bewaarde hoogte was 7.00 T.A. W. Ook deze pijler was aangelegd op de kettingmuur uit fase Ia. Opvallend was dat de noord- en de zuidzijde van deze pijler mooi recht afgewerkt waren, terwijl aan de westzijde deze de vroegere pijler gedeeltelijk omkapselde.

afb. 9: Restanten van kerk Ib (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Binnen deze fase werd één vloerniveau onderzocht dat samenging met de vierkante pijlerbasis ter hoogte van het westportaal, evenals met de nieuwe pijler bij de overgang van de eerste naar de tweede travee (afb. 10 en 11). In beide zones lag de vloer tegen de pijler. Het ging hier om een tegelvloer met zowel volledige geritste tegels (17.5 x 17.5 cm) als componenten ervan (8.5 x 8.5 cm; 13.5 x 13.5 cm). De bewaarde hoogte varieerde tussen de 6.90 T.A. W. (westportaal) en 6.81 T.A. W. (overgang travee). Opnieuw is het niet duidelijk in welke periode deze aanpassing moet geplaatst worden.

afb. 10: Vloer bestaande uit geritste tegels ter hoogte van het westportaal (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 11: Geritste tegels tegen de rechthoekige pijler (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Kerk Ic

Deze fase wordt niet gekenmerkt door grootse volumewijzigingen maar eerder door enkele typologische aanpassingen (afb. 12). Ze zijn vooral zichtbaar ter hoogte van de pijlers (afb. 13, 14 en 15). Ze werden tot op het looppniveau afgebroken

en gerecupereerd als fundering. Ter hoogte van het westportaal werden nieuwe, mooi geprofileerde halfzuilen aangebracht, opgebouwd met Doornikse kalksteen. Deze geprofileerde zuilbasissen waren bewaard ter hoogte van het westportaal. Het ging meer bepaald om samengestelde basementen.

afb. 12: Restanten van kerk Ic (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Deze bestonden uit een dubbele sokkel, waarbij de onderste breder was en de overgang gebeurde door middel van een afschuining. Boven deze vijf-kantige sokkel bevonden zich een overkragende basis met rondstaafprofiel. Aan elke zijde van deze halfzuil bevond zich één dienst die een gelijkaardige opbouw kende. Op de pijlerbasis ter hoogte van de travee waren geen sporen van het basement bewaard gebleven; weliswaar toonde een kalkmortelaflijning min of meer een positionering. Bij het onderzoek in de kelders van Sint-Veerleplein 3 kon een gelijkaardig basement onderzocht worden. Hij vormde daar een onderdeel van de vieringpijler. Dit alles is een typisch kenmerk voor de 13de-eeuwse kerk en kan waarschijnlijk gelinkt worden met de kerk waarvan de wijdingsdatum van 30 juni 1216 gekend is. Op het noordelijke basement ter hoogte van het westportaal waren nog sporen van

afwerking zichtbaar. De natuursteen van de plint was voorzien van frijnslag. Hierop was een witte bepleistering aangebracht met nog sporadische sporen van een rode verflaag.

afb. 13: Geprofileerde halfzuil ten noorden van het westportaal (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 14: Zijaanzicht van de zuilbasis (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Ter hoogte van de halfzuil, aan de zuidzijde van het westportaal, werd een restant (een tegel) van een aansluitend vloerniveau teruggevonden (afb. 16). Het ging om een grijze natuurstenen tegel van 23

op 23 cm. Dit vloerniveau werd verder niet geat-
testeerd. De tegel was bewaard op een hoogte van 7.14 T.A.W., wat overeenkomt met de onderzijde van de voetplaat aan het basement.

afb. 15: Detail van één van de diensten (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 16: Restant van een aansluitend vloerniveau ter hoogte van de halfzuil, aan de zuidzijde van het westportaal (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Kerk Id

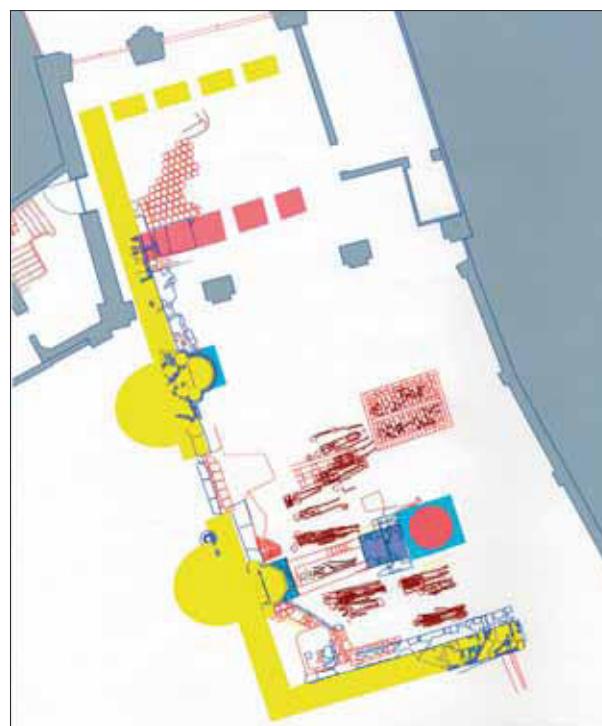
Een laatste fase die tijdens het onderzoek kon onderscheiden worden, is fase Id (afb. 17). Opnieuw gaat het om aanpassingen en uitbreidingen. Zo blijkt dat de toegang via het westportaal in deze

periode werd dichtgemaakt. Dit gebeurde met bakstenen van 25/25.5 x 12/12.5 x 5/5.5 cm en beige kalkmortel. Om een nieuwe toegang te bekomen werd aan de noordzijde een volume bijgebouwd. Hiervoor werd zeker een deel van de oorspronkelijke noordgevel afgebroken. Het nieuw opgetrokken volume was opgebouwd met bakstenen van 27.5 x 12.5 x 5.5 cm en was opgevoegd met beige/witte kalkmortel. De binnenzijde was volledig bepleisterd. Van dit bijgebouw, dat te zien is op de pentekening van Arent van Wijnendaele uit ca. 1560 (afb. 18), werd gedurende dit onderzoek enkel de westmuur onderzocht. De noord- en oostmuren bevinden zich nog onder het 17de-eeuwse poortgebouw van de Vismijn. De overgang tussen het oorspronkelijke metselwerk in Doornikse kalksteen en het nieuwe volume in baksteen manifesteerde zich door een duidelijk zichtbare bouwnaad (afb. 19). Ook in het vloerniveau was de overgang duidelijk waar te nemen; dit gebeurde door de aanwezigheid van een grote plaat in Doornikse kalksteen van 1.14 m op 0.94 m. Deze lag direct op de restanten van de oorspronkelijke noordgevel. Het vloerniveau binnen deze toegangsruimte bestond uit vierkante baksteentegels van 19.5 cm bij 19.5 cm. Dit vloerniveau bevond zich op ca. 7.10 T.A.W. Ter hoogte van de plaat in Doornikse steen, in de zone waar de oorspronkelijke noordgevel overbouwd werd met baksteen, bevond zich tegen de westmuur een dorpelachtige constructie. Deze bestond eveneens uit een massief stuk Doornikse kalksteen dat deels in de muur was ingewerkt (maximaal bewaarde hoogte: 7.39 T.A.W.). De bakstenen tegelvloer werd hier tegenaangebouwd. Ten noorden van deze dorpel bevond zich in de muur een vijfhoekige, schuinoplopende aanzet in witte natuursteen (afb. 20). De functie is onduidelijk. Het leek te gaan om de aanzet van een gewelfrib, maar door de lage positionering (7.96 T.A.W.) in de muur zou het gewelf slechts op een beperkte hoogte gezeten hebben ten opzichte van het vloerniveau. Misschien diende het als drager van een beeld of iets dergelijks.

Samengaand met deze uitbreiding werd ook in de

oorspronkelijke kerkruimte heel wat aangepast. Zo werd er aan de binnenzijde van de westelijke muur van de kerk een baksteenmuur voor gebouwd. Het geheel was opgetrokken met baksteen van ? x 12.5/13 x 4.5 cm, evenals met recuperatiemateriaal van Doornikse kalksteen. Het geheel werd opgevoegd met beige kalkmortel. Het kan gaan om een versteviging van de fundering, maar eveneens om de aanbouw van zitbanken tegen de muur. De binnenzijde was bepleisterd.

afb. 17: Restant van kerk Id (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 18: Zicht op de Sint-Veerlekerk met de toegang in de zuidwestelijke hoek, pentekening van Arent van Wijnendaele uit ca. 1560 (Stad Gent, Stadsarchieff)

afb. 19: Bouwnaad tussen het oorspronkelijke metselwerk in Doornikse kalksteen en het nieuwe volume in baksteen. Op de voorgrond de grote plaat in Doornikse kalksteen gelegen op de restanten van de oorspronkelijke noordgevel (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 20: De dorpelachtige constructie met ten noorden de vijf-kantige schuinoplopende aanzet (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

In de zuidwesthoek van de kerk werd ook heel wat aangepast (afb. 21, 22 en 23). De kern bestond uit een massief in Doornikse kalksteen met een bijbehorend vloerniveau waarvan de vlijlaag bewaard was. Dit werd deels overbouwd en uitgebreid met structuren in baksteen (23 x 11.5 x 5 cm). Het meest markante element was de afwerking van deze structuur. De oostzijde was namelijk voorzien van blokken natuursteen in 'schild'-vorm. Tegen de halfzuil bevond zich het restant van een bakstenen tegelvloer (20.5 x 20.5 cm). Ook dit vloerniveau werd omzoomd door de schildvormige afwerking. Deels gelegen op de fundering van de zuidelijke kerkmuur bevond zich een kanaaltje uitgevoerd met bakstenen van 25.5 x 11.5 x 5.5 cm en opgevoegd met beige kalkmortel.

afb. 21: De zuidwesthoek van de kerk met het massief in Doornikse kalksteen met bewaarde vlijlaag (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 22: De afgewerkte oostzijde van het massief voorzien van blokken natuursteen in 'schild'-vorm (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 23: Bakstenen kanaaltje gelegen op de fundering van de zuidelijke kerkmuur (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Binnen de kerk, zowel tegen de westelijke muur als tegen de pijler, werden eveneens drie opeenvolgende vloerniveaus aangetroffen. Deze manifesteerden zich aan de hand van de restanten van vlijlagen, al dan niet met de negatiefndruk van tegels. De onderste bevond zich op 6.94 T.A.W., het daaropliggende niveau op 6.99 T.A.W. Van deze laatste was de negatiefndruk nog bewaard.

Het ging om tegels van 20 bij 20 cm. Het laatste niveau, ter hoogte van de toegang bevond zich op 7.10 T.A.W. De negatiefndruk liet tegels vermoeden van 28 op 28 cm. Ter hoogte van de trap was nog een omzoming zichtbaar van bewaarde tegels in natuursteen (formaat 10.5/11 x 5.5 x 4 cm) (afb. 24).

afb. 24: Vlijlaag van een tegelvloer ter hoogte van de toegang tot de kerk (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Dit was duidelijk de laatste fase van kerk I waarbij ze het volledige bouwblok aan de zuidkant van het Sint-Veerleplein omvatte. In deze fase was reeds de oorspronkelijke toegang in het westportaal niet meer bruikbaar, vermoedelijk door de verkaveling van het westelijke deel van het Sint-Veerleplein. Hierdoor diende een nieuwe toegang gecreëerd te worden op het plein zelf, vandaar het bijkomende volume in het noorden. Na deze aanpassingen kwam echter de Beeldenstormtijd met grootschalige vernielingen waardoor de kerk haar luister verloor en deze nooit meer weervond. Hieropvolgend werd Kerk II georganiseerd in het oorspronkelijke transept van Kerk I.

BEGRAVINGEN

Binnenin de kerk werden talrijke bijzettingen aangetroffen (afb. 25). Deze varieerden in vorm: van eenvoudige houten kistbegrovingen tot beschilde bakstenen grafkelders. Alle graven waren oost-west georiënteerd met het hoofd in het westen en de voeten in het oosten. In geen enkel graf werden grafgiften aangetroffen. De houten kistbegrovingen werden enkel nog als fijn bruin lijntje in

de grond geattesteerd. Hier en daar werd nog een metalen spijker gerecupereerd. In totaal werden vijftwintig kistbegrovingen onderzocht. Zoals bij het kerkhof buiten de kerk werden ook in de kerk verschillende knekelputten aangetroffen, dit zowel buiten de begravingen als mee binnen dezelfde kuil. Opvallend hierbij is dat het in hoofdzaak ging om schedels. De begravingen situeren zich zowel in de zone van de middenbeuk als de zijbeuk. Qua oriëntatie hadden alle begravingen dezelfde richting enkel qua houding van de armen was er enig verschil op te merken. Zo werden acht begravingen aangetroffen met de armen naast het lichaam, vijf met de armen gevouwen op de buik en vijf met de armen gevouwen op het bekken. Qua datering, geslachtsbepaling en dergelijke meer dient nog verder onderzoek te gebeuren.

afb. 25: Overzicht van de begravingen in de kerk (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

In totaal werden vier bakstenen grafkelders aangesneden. Een eerste grafkelder werd aangetroffen op de natuurstenen kettingmuur tussen de zuidelijke halfzuil van het westportaal en de eerste pijlerbasis in oostelijke richting (afb. 26). Dit graf was oost-west georiënteerd en trapeziumvormig. De buitenwerkse lengte bedroeg 2.28 m, de binnenwerkse 2.11 m. De breedte in het westen was binnenwerks 0.61 m en buitenwerks 1.10 m; in het oosten 0.46 m en 1.00 m. De muren waren opgebouwd met bakstenen van 25 x 11.5 x 5.5 cm; alleen de oostelijke muur was eigenlijk de natuurstenen westzijde van de bestaande pijlerbasis waartegen de grafkelder was gebouwd. Het hoogst bewaarde punt van de constructie bevond zich op

6.82 T.A.W. De binnenzijde was bepleisterd en druk versierd met kruisen, aangebracht in rode verf (afb. 27 en 28). Dit *horror vacui* van kruisen in verschillende afmetingen en heel dicht op elkaar aangebracht, moet de bedoeling gehad hebben om aldus het kwade buiten het graf te houden. Binnenin het graf werden de restanten teruggevonden van zeker vier individuen (afgaand op het aantal schedels), doch het was niet mogelijk om deze afzonderlijk te herkennen. De bodem van het graf was eveneens bepleisterd en bevond zich op 5.91 T.A.W.

afb. 26: Bakstenen grafkelder op kettingmuur (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 27: Detail van de binnenafwerking van de grafkelder (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Een tweede grafkelder was een dubbele bakstenen ruimte met stenen van 25 x 11 x 5/5.5 cm en opgevoegd met beige kalkmortel (afb. 29). De kelder was rechthoekig en had een buitenwerkse lengte van ca. 2.45 m en een binnenwerkse van ca. 2.25. De breedte was buitenwerks 1.82 m en binnenwerks ca. 1.35 m. Binnenin was er aan het hoofd-

en aan het voeteinde een versnijding van ca. 11 cm (ca. 6.05 T.A.W.). Het hoogst bewaarde punt van de kelder zat op 6.80 T.A.W. De binnenkant van het graf was verdeeld in de lengte in twee helften door middel van een eensteense baksteenwand.

afb. 28: Beschildering op het hoofdeinde van de grafkelder (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 29: Dubbele bakstenen grafkelder met de uitbraaksporen als gevolg van de recuperatie van de draagijzers (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Alle zijden kenden een witte bepleistering, doch hier werden geen schilderijen aangetroffen. De bodem (ca. 5.85 T.A.W.) toonde geen bepleistering. Aan de binnenkant van de lange zijden, vooral aan de noordkant, waren uitbraaksporen te zien van wat waarschijnlijk de draagijzers voor de kisten waren geweest. Deze moeten op een bepaald ogenblik gerecupereerd zijn. Ook in dit dubbele graf werden meerderen individuen herkend, maar een precies aantal was voorlopig niet te achterhalen en moet door verder antropologisch onderzoek worden uitgemaakt.

Een derde grafkelder bevond zich onder het grondwaterpeil. Opnieuw ging het om een eerder trapeziumvormige bakstenen ruimte met stenen van 25 x 11 x 5.5 cm (afb. 30). De lengte was binnenwerks zeker 1.90 m en buitenwerks 2.00 m. De breedte in het westen mat binnenwerks zeker 0.65 m en in het oosten 0.32 m. Het hoogst bewaarde punt bevond zich op 5.81 T.A.W. Aan de binnenzijde was het graf bepleisterd en eveneens afgewerkt met een beschildering van rode kruisen (afb. 31). De bodem van de grafkelder kon door de hoge waterstand slechts rudimentair onderzocht worden. Ter ondersteuning van de kist werd een bakstenen rasterpatroon uitgezet, bestaande uit een centrale oost-west rij en drie noord-zuid ondersteuning, verdeeld over de lengte van het graf. Het geheel was opgebouwd met bakstenen van 25 x 13 x 5.5 cm. Deze structuur bevond zich op ca. 5.30 T.A.W.

afb. 30: Trapeziumvormige bakstenen grafkelder met bakstenen raster ter ondersteuning van de kist (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 31: Detail van de bepleisterde grafkelder, afgewerkt met een beschildering van rode kruisen (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Al deze grafkelders lijken te dateren uit de laatste fase van de kerk met haar bakstenen uitbreidingen. Of er houten kistgraven dateren uit een oudere periode zal C-14-onderzoek moeten uitwijzen.

Ook ten zuiden van de kerk werden talrijke bijzettingen, evenals knekelputten, aangesneden die te linken zijn aan het grafveld rondom de kerk. Hier van werd het westelijke deel opgegraven in 1999. Door de aanleg van de kelderruimtes aan de waterzijde en de aanwezigheid van onder andere een mazouttank, een bakstenen riolering en dergelijke meer, was deze zone sterk verstoord. Door deze verstoringen lag de densiteit van de te onderzoeken begravingen merkkelijk lager dan in de zone voor het westportaal. Het ging in hoofdzaak om houten kistbegravingen en vermoedelijk een aantal kuilgraven, mogelijk afgewerkt met kalkmortel. In totaal werden zeven begravingen en vier knekelputten ten zuiden van de kerk onderzocht. Alle begravingen hadden een west-oost oriëntatie met het hoofd in het westen en de voeten in het oosten. Slechts bij twee begravingen waren de contouren van een houten kist nog duidelijk aanwezig. Eén begraving lag in een kalkmortelbed. Het was echter onduidelijk of de begraving en het kalkmortel-spoor effectief met elkaar in verband stonden, of dat het een toevallig samengaan was. Bij vier begravingen werden geen aanwijzingen van een houten kist teruggevonden. Het ging hier mogelijk om begravingen in volle grond. Van één graf kon met

zekerheid gesteld worden dat het om een buikliger ging. Wat hiervan de betekenis is, is vooralsnog niet duidelijk. Over de datering van deze graven is nog niets geweten. Vermoedelijk was er al van in de 13de eeuw begraving in en rond de kerk. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het grafveld een periode van verschillende eeuwen overbrugt.

Ten zuiden van de kerk, in de kerkhofzone werd een bakstenen muur aangetroffen, die vertrok vanaf de zuidgevel van de kerk en in zuidelijke richting liep, richting Leie om op het einde een knik te maken in oostelijke richting (afb. 32). Het geheel werd opgetrokken met bakstenen van 25 x 13.5 x 6 cm en opgevoegd met een beige kalkmortel. Het geheel had een maximaal bewaarde hoogte van 7.06 T.A.W. en een funderingsdiepte van 6.27 T.A.W.

afb. 32: Latere bakstenen muur vertrekkend aan de zuidgevel van de kerk en aangebracht door het oorspronkelijke kerkhofpakket (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Ter hoogte van de kerk was de muur gedeeltelijk ingemetseld. Gezien beide structuren niet uit een zelfde periode dateren diende een strook Doornikse kalksteen uit de zuidmuur gehaald en werd de nieuwe muur verankerd. Deze muur ging door het donkerbruine kerkhofpakket en enkele begravingen. Het geheel was vermoedelijk een aanpassing die hoorde bij Kerk Id. Ten zuiden van deze muur werd op 6.27 T.A.W. een loopniveau aangetroffen, opgebouwd uit blokken Doornikse kalksteen (afb. 33). De exacte functie van deze muur is niet duidelijk, waarschijnlijk werd hij opgetrokken tijdens de verkaveling en herindeling van de zone rond het plein en de kerk. Door deze aanpassingen

kwam de kerk ingesloten te zitten en was de toegang via het westportaal niet meer bruikbaar vanaf het plein. Het vermoeden bestaat dan ook dat in deze fase het deel van het kerkhof aan de westzijde werd opgeheven, daar dit toch niet meer toegankelijk was en dat men eventueel via het transept het restant van het kerkhof in het zuiden kon betreden. Het loopniveau in Doornikse kalksteen ten zuiden van de baksteenmuur was vermoedelijk een jaagpad tussen muur en Leie.

afb. 33: Loopniveau bestaande uit blokken Doornikse kalksteen (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

WATERTRAP

Aan de binnenzijde van de zuidelijke muur van de Oude Vismijn werd een in kern bakstenen constructie aangetroffen (afb. 34). Het geheel bestond uit een haaks op de buitenmuur staande muur van ongeveer 0.80 m lengte, waarna deze een knik maakte in oostelijke richting en verder liep over een lengte van ca. 1.40 m, waarna te zijn afgebroken voor de bouw van een recente riool. De bak-

afb. 34: Restant van de watertrap (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

stenen waren 25 x 12 x 6 cm en kenden aan de binnenzijde van de knik een witstenen parement, opgevoegd met witte kalkmortel. Het hoogst bewaarde punt zat op 7.40 T.A.W., het diepst bereikte punt maar nog niet de onderkant van de fundering, op 5.78 T.A.W. Aan de binnenzijde van de knik zaten nog twee grote blokken Doornikse kalksteen waarvan de hoogste (de meest noordelijke) op 6.06 T.A.W. en de zuidelijke ernaast op 5.96 T.A.W. Het geheel moet een watertrap naar de Leie hebben voorgesteld.

Conclusie

Tijdens het één maand durende onderzoek in de Oude Vismijn werden in hoofdzaak vier grote bouwfases, met waarschijnlijk de aanwezigheid van verschillende subfases, van de eerste Sint-Veerlekerk (vóór de Beeldenstorm) aangetroffen (afb. 35). Algemeen kan gesteld worden dat er waarschijnlijk al een grote romaanse natuurstenen Sint-Veerlekerk bestond, ouder dan de door geschreven bronnen vermelde wijdingsdatum van 1216. Uit het onderzoek blijkt dat men van bij de allereerste fase een gelijkaardig volume heeft aangehouden, dit vooral voor de zone van het westportaal, het schip en de zijbeuken. Mogelijk was het oorspronkelijke koor kleiner dan het gotische en heeft men in oostelijke richting steeds verder uitgebreid. De oudste fase, kerk Ia, manifesteerde zich door een kerkgebouw volledig opgetrokken in Doornikse kalksteen met een westportaal geflankeerd door twee halfronde torens. Binnen in de kerk wijzen de vierkante pijlers duidelijk op een romaanse typologie.

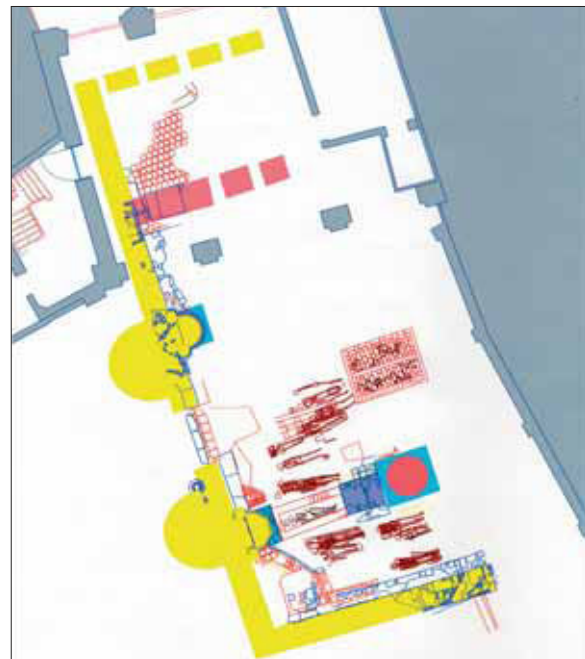
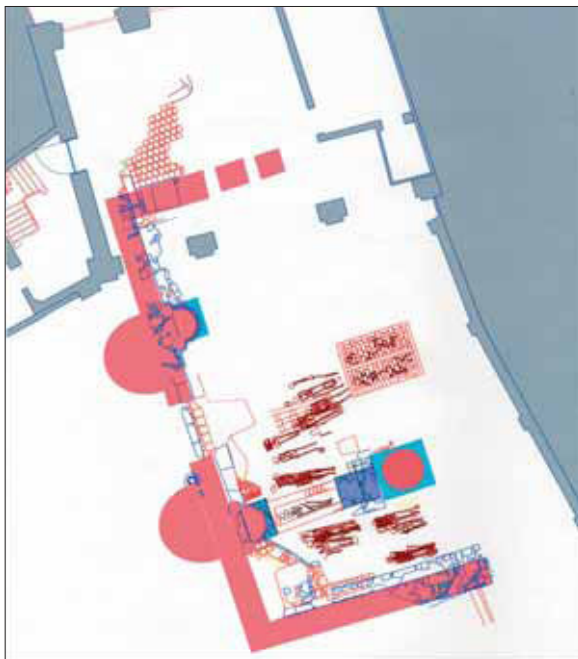
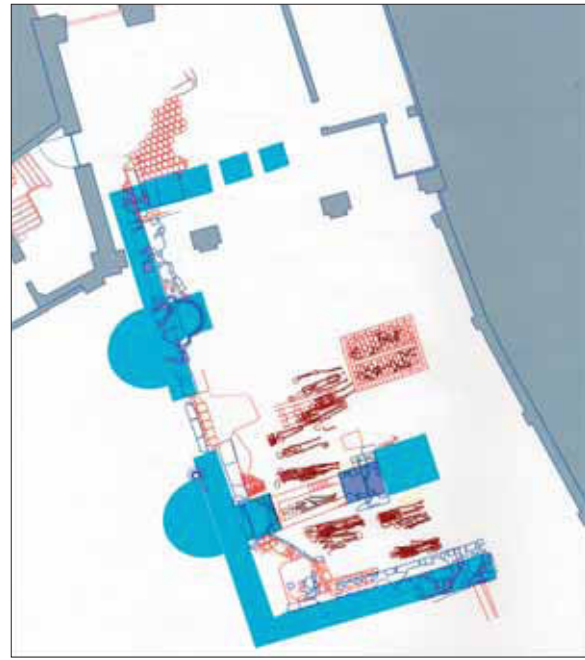
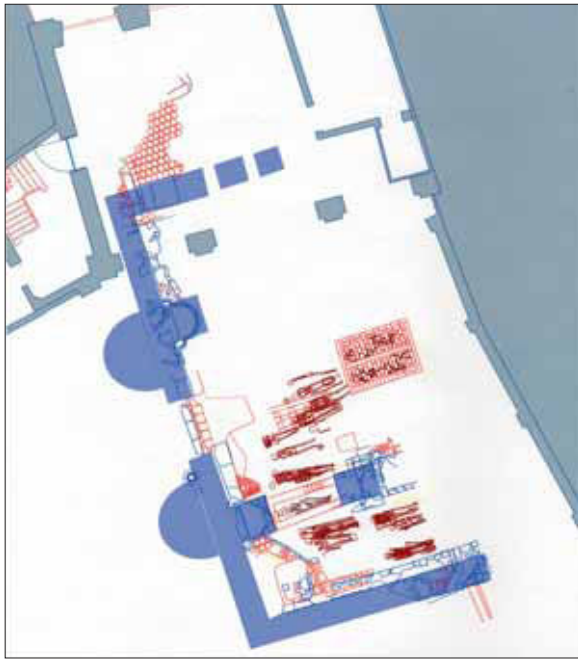
Kerk Ib was een eerste aanpassing. Typologisch gezien veranderde er waarschijnlijk weinig, maar qua ruimte-indeling werd er een grote aanpassing uitgevoerd. Zo werden de traveeën verruimd door de pijlers verder naar het oosten op te schuiven. De hieropvolgende fase, kerk Ic kenmerkte zich opnieuw door een typologische aanpassing, een verfraaiing naar de nieuwe gangbare gotische stijl. Dit is vooral te zien aan de geprofileerde zuilbasissen.

De laatste fase, kerk Id, is er eerder één van praktische aanpassing ten opzichte van een verder vorderende verkaveling langsheen het Sint-Veerleplein. Door de bouw van nieuwe structuren aan de westelijke zone van kerk, kon deze niet meer via het westportaal betreden worden. Hierdoor was men genoodzaakt in de noordwesthoek van de kerk een bakstenen structuur toe te voegen die als nieuwe toegang diende te fungeren. Deze laatste fase valt echter moeilijk te plaatsen. Er werden heel wat aanpassingen uitgevoerd in baksteen. Door het weinig variërende baksteenformaat is het echter moeilijk een duidelijke fasering voorop te stellen. Los van de praktische aanpassing voor het circulatieprobleem bestaat de kans dat er ook een grote transformatie plaatsgreep. Hieromtrent dient nog verder onderzoek te gebeuren.

Deze voorlopige vier fases kunnen eigenlijk ondergebracht worden in twee duidelijke hoofdfases met daarbij telkens een aanpassingsfase. Zo is er een romaanse kerk (kerk Ia) met haar volume aanpassing (kerk Ib) en een gotische kerk (kerk Ic) met haar circulatieproblematiek (kerk Id). Zoals hoger vermeld, is niet duidelijk of kerk Id een volwaardige bouwcampagne of slechts een subfase was.

Bij deze verschillende kerkfases hoorde een kerkhof dat zich zeker uitstrekte in zuidelijke en westelijke richting. Eveneens werden talrijke begravingen aangetroffen binnenin de kerk, waarvan drie bakstenen grafkelders erg in het oog sprongen.

Deze kerk werd in de Beeldenstorm opgegeven, om na deze woelige tijden te herrijzen als kleinere kerk in het oorspronkelijke transept

afb. 35: De twee grafplaten tegen de toren (Projectarcheologie OudeVismijn)

- ¹ BRU, M.-A. & VERMEIREN, G., *Archeologisch vooronderzoek in de OudeVismijn, Gent (O.-VI.)*, in: *Archaeologia Mediaevalis*, Namur, 2008, nr. 31, p. 28-41.
- ² Zie onder meer Sint-Veerleplein 5, Oude Vismijn & Rekelingestraat 5, in deze uitgave. Zie ook: BRU, M.-A. & VERMEIREN, G., *Gent. De Sint-Veerlekerk*, (Erfgoedmemo, nr. 8), Gent, 2004.
- ³ BRU, M.-A., LALEMAN, M.C. & VERMEIREN, G., *Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek naar de verdwenen Sint-Veerlekerk in Gent (O.-VI.)*, in: *Archaeologia Mediaevalis*, Namur, 2005, nr. 22, p. 82-84.
- ⁴ Voor de bekende geschreven bronnen zie: DE CLERCQ, G., *Nieuwe inzichten over de oorsprong van het Sint-Veerlekapittel in Gent*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, Gent, 1989, nr. XLIII, p. 49-102. Met dank ook aan Marie Christine Laleman.